

Pospíšil, Ivo

Nezbytlí více dotyků a souvislostí

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2005, vol. 54, iss. X8, pp. 188-191

ISBN 80-210-3691-5

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103289>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

skou деятельность почитателя Толстого, философа и критика Й. Г. Шмидта и личного врача Толстого словака Душана Маковицкого, сыгравшего роль также в Венгрии.

В заключение Ж. Зельдхейи-Деак уделяет внимание позднему проникновению Гончарова в Венгрию. Интересно, что венгерских журналистов поражала прежде всего щедрость русских гонораров, получаемых Гончаровым, что и напоминает аналогичные примечания К. Г. Махи в его дневнике в связи с тем, как оплачивался Пушкин.

Интересны также приложения к монографии Ж. Зельдхейи-Деак: в первом анализирует русская тема в романах Мора Йокан, во второй дается список венгерских писателей, поэтов и переводчиков. Это все, в том числе и заключительная библиография, свидетельствует о высоком уровне монографии Ж. Зельдхейи-Деак. Ее книга является также важным вкладом в изучение ареала средней Европы.

Danuše Kšicová

NEZBYTÍ VÍCE DOTYKŮ A SOUVISLOSTÍ

Česká literární kritika v dotyku se strukturalismem (1880–1940). Antologii sestavil, úvod a komentář napsal a edičně připravil Jiří Kudrnáč. Strukturalistická knihovna, sv. 15, Brno 2003, 262 s.

Výsostně oficiální a elitní (ve všech významech těchto slov) edice nakladatelství HOST Strukturalistická knihovna financovaná již léta z grantu Ministerstva kultury ČR a vedená redakční radou ve složení Jiří Trávníček, Miroslav Červenka a Miroslav Balašík se rozšířila o další, velmi potřebný svazek odkazující k širším souvislostem českého strukturalismu. Brněnský literární vědec Jiří Kudrnáč, bohemista a anglista, znalec české moderny a skvělý editor se zde ujal úkolu, který podle mého soudu nesnesl odkladu: jedno z českých „rodinných střiber“ – strukturalismus – které je ve světě známo a uznáváno jen někde, potřebuje pevnějšího kontextového ukotvení (zkrácená podoba recenze na tuto knihu vyšla v časopise HOST 2004, č. 7, s. 70–71). Věren své zásadě stručnosti a hutnosti spokojil se Kudrnáč s drobným úvodem a jinak nechal mluvit studie samotné, ale také své komentáře. Nicméně právě v oné příslovečné konciznosti pregnatně postihl rozdíl v českém strukturalismu a jeho vnitřní typologii, stejně jako šíří metodologické souvislosti; upozornil současně na nespravedlivé odsouvání pozitivismu: *„Zároveň je nutno dodat, že hranice mezi pozitivismem, na němž zejména v současnosti někdy ulpívá nepatřičné ódium, a jejími přístupy, reprezentovanými v této antologii, probíhala často i uvnitř díla jednotlivých autorů a že jakýmsi protějškem pozitivismu v díle literárních historiků bylo žurnalistické referování v textech literárních kritiků. Pozitivismus ve své době sehrál v bádání o literatuře rozhodující úlohu, když vedl k rozsáhlému pramennému studiu, vědecké akribii a vytváření spolehlivé materiálové základny pro další práci.“* (s. 7) V tomto smyslu by bylo záhodno pohlédnout takto i na Pražský lingvistický kroužek, totiž na základě pramenného studia, i když základní rozdělení dle polarizace Mukařovský a ti druhý tu je naznačena.

Určitým problémem je sám název díla, totiž jeho nejednoznačnost: „dotyk“ je příliš obecným, širokým pojmem k vyjádření vztahu jednotlivých celebrit k strukturalismu; pojem „literární kritika“ je třeba – jak se zdá – chápat spíše v anglosaském významu „literary criticism“, tj. celá oblast bádání o literatuře; německý či středoevropský význam by byl pro to příliš úzký, neboť jde často o stati zřetelně literárněteoretické, někdy dílem i literárněhistorické povahy; slovo „české“ delimituje knihu jazykem a přínaležitostí k národní kultuře: právě zde může být také problém, neboť spojitost české literární vědy meziválečného období nevychází jen z německého formismu 19. století, ale souvisí s německou literární vědou i synchronně, totiž s tou, která se utvářela na německé části pražské univerzity. Bylo by asi třeba do jisté míry uzavřené antropické pojetí více otevřít i jiným, časově souběžným textům německým; tím by se osvětlilo i to, že tu byla nejen závislost, ale i rezistence: to je zřejmě příklad samotného Masarykova odklonu od metafyzické k tzv. empirické estetice anglosaského ražení, jak je v textech ukázáno.

Když Kudrnáč v zmíněném úvodu píše o zájmu o předpoklady a počátky strukturálního myšlení, uvádí R. Jakobsona, J. Mukařovského a M. Weingarta a ovšem nemohl pominout ani O. Suse a J. Zumra; škoda, že si nevzpomněl na Reného Wellka (kterého vzpomíná hned v prvních řádcích, ale jinak), neboť jeho pojetí je takřka „středové“ a najdeme je mimo jiné v rozhovoru s Peterem Demetzem, který vyšel v tehdejší časopise *Cross Currents* a který byl se souhlasem prof. Ladislava Matejky a prof. Petera Demetze uveden v českém překladu v knize, kterou před časem vydala Masarykova univerzita v Brně a kterou napsali Miloš Zelenka (je autorem většiny kapitol) a autor těchto řádků pod názvem *René Wellka a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky* (Brno 1996): základní tezí knihy je právě diferenciací strukturalismu, jeho proměny a místo R. Wellka, resp. české kořeny jeho světovosti – kniha, ačkoliv jde – pokud vím – o jedinou monografii o Wellkově českém období a o Wellkovi jako takovém (pomineme-li jedinou knihu publikovanou v USA jeho žákem M. Bucco v Bostonu roku 1981, jež se spíše týká jeho amerického působení) – nebyla Brňanem a pečlivým bibliografem a editorem J. Kudrnáčem, jemuž byla před rokem a půl věnována – asi z mimoliterárních důvodů zmíněna.

J. Durdík jako český formista a předchůdce strukturalismu je takto uváděn samotným Mukařovským; vztah dvou autorů zmiňovaných tu v jednom balíčku – Durdíka a Masaryka – by si ovšem zasloužil samostatného pojednání. Právě u Durdíka s jeho slovy o klasičnosti jako jediném ideálu krásy se naplno obnažuje spojitost zdánlivě odlehých technologických přístupů, tedy klasicismu a strukturalismu, a jistě i jejich blízkost některým rysům marxistické koncepce umění; i to by mohlo být dozajista předmětem úvah v souvislosti s ideologickou orientací strukturalistů v meziválečném období i později.

Jiří Kudrnáč měl při výběru šťastnou ruku, neboť ji vedla poučenost a hlubinný záběr do dějin literární vědy a její metodologie: kromě „povinného“ uvedení Otakara Hostinského, jehož by si měli znovu přečíst někteří teoretici výtvarného umění, kteří krásnou literaturu za umění někdy ani nepokládají, je tu příznačně Masarykova studie *O studiu děl básnických* (1884) s jejím zasažením anglosaskou literaturou a myšlením (empirická estetika); nejsem si však zcela jist, zda dotyk se strukturalismem je tu natolik silný, aby měl být zmiňován. Zato Šaldova analýza Máchy je tu příkladem par excellence, zejména závěrečná partie – tehdy novum – o spojitosti umělecké a triviální prózy a poezie; kromě souvislosti se slovutnými dobovými romantiky ukazuje na tvarově tematické spojení s německým triviálním románem, o němž se tehdy v Německu začínalo psát (viz s. 93–94).

Vodákovo pojednání o dramatu je skutečnou kritikou obracející se ke konkrétnímu dobovému dílu (Hilbert: Falkenštejn) a jeho kritiku spínající s obecnými pojmy. To je snad nejlepší příklad verifikující anglosaské pojetí „literary criticism“ jako generální zkoumání literárního textu.

Kudrnáčovu tezi o nemožnosti izolovat strukturalismus od staršího domácího proudění snad nejlépe dokládá pojednání Arna Nováka o Máchově Krkonošské pouti, zejména ve známé brilantní partii o barvách (zde na s. 130–133), stejně jako O. Fischera o překládání poezie; právě zde, v práci jednoho ze dvou Wellkových učitelů, se ukazuje, jak se přibližováním k strukturalistickým východiskům a cílům zároveň obohacuje půdorys tohoto uvažování o skutečně materiálově podloženou světovost, komparativní vidění a duchovědné směřování.

Jiným dokladem „dotyku“ je skvělá a příznačná stať Jaroslava Durycha o poetice jako poznávání řeči a básnictví jako obnovování řeči, o autonomii umění a obnově ráje slovesným uměním. Zřetelně se tu ukazuje myšlenkové zřetězení, k němuž dochází: sblížování jednotlivých pohledů, které mají – zdálo by se – tak různé prameny.

Toho, kdo se kdy zabýval českými formisty, nemůže překvapit rozsáhlost prostoru, který je tu věnován Otakarovi Zichovi, i když jeho analýzy unikají ze strukturálně pojímané technologie depsychologizace (*Rozbor básnického prožitku*); nepřekvapí pak ani uvedení duchovědce, bohemisty a germanisty Vojtěcha Jiráta, objeveného znovu od 60. let minulého století; originalnost jeho hodnotového komentáře k české poezii a hlavně próze je evidentní.

Vskutku zásadná, precizně uspořádaná a s akribií prezentovaná Kudrnáčova antologie může – jako všechno kvalitní – vyvolat řadu dalších otázek směřujících k ní samé, ale také do budoucna. Především se vracíme k R. Wellkovi: myslím, že jeho úloha právě v tématu „dotyku se strukturalismem“ je zcela klíčová a dokonce bych se přimlouval, aby tu byl textově uveden: jeho postavení – i když nebyl vně kroužku – bylo díky dvěma poněkud metodologicky protikladným učitelům

(V. Mathesiovi a O. Fischerovi) – unikátní, svěbytné, do značné míry de facto nezávislé; znovu tu odkazují k M. Zelenkovi a jeho studiím publikovaným samostatně nebo se mnou u nás i v zahraničí či ve zmíněné knize, včetně klíčových partií korespondenčních. V tomto ohledu by si zasloužil pozornost i zmíněný rozhovor R. Wellka s P. Demetzem, stejně jako konkrétní Wellkova literárněhistorická díla s teoretickým záběrem, mezi nimi jeho habilitacec *Kant in England* a pojednání o české a anglické literatuře; z toho vyplývá, že by tu našli místo i strukturalističtí heretici M. Weingart a J. Sedlák.

Určité zření k moravské větvi české literární vědy by snad nemuselo být chápáno jako projev moravského nacionalismu: tu zaujímá klíčové místo muž, na něhož J. Kudrnáč jako docent Masarykovy univerzity opravdu zapomenout neměl – Frank Wollman (1885–1969); ať již máme k jeho dílu vztah kladný, záporný nebo nijaký, nelze ho ignorovat; alespoň Němci a Slovinci to nedělají (odkazují tu k nedávnému německému překladu jeho *Slovesnosti Slovanů – Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003, 402 s., a k slovinckému překladu – vyšel péčí Divadelního ústavu v Lublani roku 2004 – jeho knížky *Slovinské drama* z roku 1924). F. Wollman navíc svým působením (v Brně byl od roku 1928 do roku 1959) a výchovou řady žáků (ti pracovali nebo dosud pracují v Brně nebo jinde, ze Slováků to byl A. Popovič) spojil Bratislavu, kde *Slovesnost Slovanů* vznikala, Brno a Prahu. Jeho pojetí „eidologie“ a „eidografie“ je se strukturalismem více než v dotyku. Mám však na mysli i diletujičtího literárního historika, překladatele a druhdy rajhradského mnicha, učitele teologie v brněnském církevním semináři na Veveří ulici a ostrovačického faráře Aloise Augustina Vrzala (A. G. Stín), jehož kompilativní dílo z dějin ruské literatury pochválil T. G. Masaryk (v jednom rozhovoru, kde jsem se o tom zmínil, mi známý, dnes již bohužel zesnulý brněnský filozof a masarykolog Lubomír Nový řekl, že by to mohl být další doklad Masarykova obratu ve vztahu k českým katolíkům); cenil si ho i A. Novák a první profesor ruské literatury na Masarykově univerzitě v Brně Sergij Vilinskij i jeho publikující syn Valerij. Mám však na mysli spíše jeho *Přehledné dějiny nové literatury ruské* (Brno 1926) než *Nábožensko-mravní otázky v krásném písemnictví ruském* (1912) nebo přehledné pojednání *Alexandr Sergejevič Puškin. Jeho život a literární činnost* (1899) či literárněhistorickou kompilativní prvotinu *Historie literatury ruské XIX. století* (dle Al. M. Skabičevského a jiných literárních historikův i kritikův upravil A. G. Stín. Šašek a Frgal, Velké Meziříčí 1891–1897, 952 s.). O všem psali jeho současníci, souhrnně i já v řadě statí doma i v zahraničí a v malé monografii *Srdce literatury* (Albert, Brno 1993). Tu by šlo zejména o spojení nábožensko-etického a formového hlediska.

Tu se dostáváme k další otázce, a to k myšlence společenského pozadí strukturalismu. K tomu nám ovšem nestačí teoretické studie, tu nutno analyzovat komunikaci jednotlivých koryfejí, exploatovat a explikovat archivní dokumenty, korespondenci, recenzní činnost, abychom tento jev i jeho „dotyky“ uviděli souhrnněji, řekl bych i pravdivěji – pro lepší poznání jejich přínosu (problém českých tradic, ruské bolševické revoluce, osobnost Romana Jakobsona a jeho meziválečná léta v ČR, vztah k SSSR apod.), se sympatií pro vše nosné, zápasivé a hodnototvorné. Snad by to nemělo být nad síly současné české literární vědy – a to je úkol pro všechny, tu není nikdo předem někým vyvolený. Je to však jistě úkol blízký hlavně těm, kteří se literárněkriticky politickými a ideovými aspekty české literární vědy často zabývají. S tím je ovšem spojen i vztah strukturalismu, fenomenologie, pozitivismu, duchovědy a různých formálních škol, ale i komparatistiky a genologie. To bylo sice u nás vícekrát zmiňováno, psalo se o tom, ale nikoli komplexně, zevrubně. Navíc jde o ještě jednu jakoby odlehlou věc, o níž jsem s některými bohemisty mluvil, ale oni sami neznají odpověď nebo se tím raději nezabývají. Možná by odpověď přispěla k pochopení dobových souvislostí a sporů, kdo ví... Vznáším to jako otázku: mohl se někdo jiný než označený autor podílet na neslavně známé knize *O tvar a strukturu v slovesném umění* (1. vyd. 1966)?

Vím, že psát o těchto věcech v rámci studie jako přípravného úvodu k souborné antologii literárněvědných textů je obtížné, hlavně možná opovážlivé a také nebezpečné. Bez toho však nelze hlouběji, neexpurgovaně, vskutku bez hněvu a zaujatosti pochopit kontexty různých myšlenko-

vých směrů minulosti a současnosti. Jiří Kudrnáč je jistě jedním z těch, kteří jsou nejen povolání, ale svou dosavadní prací do značné míry i vyvolení k tomuto úkolu: snad k tomu najde dostatek odhodlání, nezištných podporovatelů a nestranných spolupracovníků. Tato antologie je k tomu výborným východiskem.

Ivo Pospíšil

O UMĚNÍ DIALOGU A PŘEMÝŠLENÍ O LITERÁRNÍCH PROCESECH

Dialog – komparatystyka – Literatura. Profesorowi Eugeniuszowi Czaplejewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej. Pod redakcją naukową Edwarda Kasperskiego i Danuty Ulickiej. Warszawa 2002.

UŽ více než čtyřicet let je s katedrou teorie literatury varšavské univerzity spjata literárněvědná práce prof. Eugeniusze Czaplejewicze. Na fakultě polonistiky působí od počátku šedesátých let 20. století a plnil na ní v následujících desetiletích různé vědecké i organizační funkce, vedle toho v letech 1985–1991 vědecky pracoval rovněž v Slovanském institutu Polské akademie věd a pedagogicky působil také na Vyšší pedagogicko-humanistické škole v Łowiczi (1993–1994) a na Vyšší humanistické škole A. Gięsztora v Pułtusku, kterou také spoluzakládal (1994 až dosud). U příležitosti jeho čtyřicetileté práce v oboru uspořádali badatelovi žáci a přátelé z Polska i ze zahraničí obsažný svazek studií, v němž ve většině případů navazují na Czaplejewiczovy výsledky literárněvědné práce. Sborník editoři rozčlenili do čtyř částí. Každá z nich soustřeďuje stati související s některou badatelskou promyšlenou oblastí výzkumu: *Dialogi teorii; Komparatystyka; Kresy, emigracja, lagry; Sztuka opowieści.* Závěrečný *Suplement* přináší dvě stati spíše osobněji zaměřené a bibliografii badatelských prací.

Intelektuální Czaplejewiczovu biografii přináší v úvodu sborníku Krystyna Ruta-Rutkowska (*Sylwetka profesora Eugeniusza Czaplejewicza*); její vstup je kvalitním uvedením nejen badatele, ale v zásadě všech statí v obsáhlém sborníku. Ve vědeckém životopise připomíná, že Czaplejewiczovo dílo se zpočátku vyznačovalo značnou extenzívností, ale pouze některé problémové okruhy ho později inspirovaly výrazněji a vedly k vytvoření svěbytných stanovisek; k opuštěným tématům náležela matematická poetika a pokusy modifikovat koncepcce M. M. Bachtina do podoby jazyka generativní poetiky, jiným tématům naopak Czaplejewicz vtiskl v polském prostředí zcela osobitý charakter. Extenzívnost ostatně byla a zůstává tvůrčí povaha Czaplejewiczových prací v průběhu čtyř desetiletí, kdy působí v různých oborech literární vědy. Přesvědčuje nás o tom zejména bibliografie jeho prací (ve sborníku na s. 553–556), z níž je dobře patrné, jak se jeho práce soustřeďovaly v určité tematicky navzájem ukotvené tsry.

Speciální i obecné otázky literatury řešil Czaplejewicz nejprve ve studiích soustředěných k Platonovi a jeho dialogům. Zájem o Platonovo myšlení, jak známo, se zvedl v době odklonu vědy od pozitivismu; i když se vědci nadále přeli o různé aspekty Platonova díla, např. o dataci, původnost a pravost jeho textů, je nepochybné, že platonismus i novoplatonismus výrazně zasáhly do myšlení člověka 20. století. Právě Platonovu myšlení o literatuře věnoval velikou pozornost Czaplejewicz v mnoha svých pracích, které při dodržování historicity neopomíjely brát v potaz ani současné problémy literární vědy a její směřování; jeho úkol rekonstruovat Platonovo literárněvědné myšlení byl přitom nesnadný a komplikován okolností, že Platon po sobě nezanechal celistvý poetologický spis jako Aristoteles – s jednotným, v podstatě kodifikovaným pohledem na literární text. V závěrech se pak u Czaplejewicze setkáváme s inspirativní dichotomií, v níž myšlení Platonovo je stavěno oproti Aristotelovu: v aristotelovském proudu je literární text chápán jako uzamčený a skončený, zatímco v platonském pojetí je text posuzován procesuálně a jako mnohozaměrně otevřený – odemčený pohledům z různých stran a úhlů a různým výkladům. Obdobu platonského proudu našel Czaplejewicz rovněž v myšlení M. M. Bachtina, jehož texty uváděl do polského prostředí (v překladech i s komentáři), zejména v jeho tezích o dialogičnosti a o vzájemných kontaktech literárních textů – tj. literatury chápáné jako terén střetů a vazeb mezi rozličnými světonázor-